BOEK UIT 1696 ZET GESCHIEDENIS IN ANDER LICHT

De oude Hommeltjes van Texel

De Sommeltjes mogen zich in blijvende belangstelling verheugen

In het jaar 1696 was er heel veel helemaal anders op Texel. Maar wat er toen al wel bestond: verhalen over kleine wezentjes, die op Texel in 'de holen der aarde' woonden. Hun naam: Hommeltjes.

Over die naam Hommeltjes zal menig Texelaar van nu toch zijn wenkbrauwen fronsen. Want als deze verhalen nu verteld worden, dan gaat het toch over Sommeltjes. Dat is de naam die Texelaars van generatie op generatie aan de aardmannetjes op het eiland gaven.
Onder die naam genieten ze nog steeds bekendheid. Sommeltjes zijn intussen ook een onderdeel van de eilander toeristenindustrie gewerden. Maar de bron uit 1696 noemt ze dus net even anders.

Magirus

Oud-Texelaar en historicus Martin Vlaming ontdekte de Hommeltjes uit de zeventiende eeuw bij toeval. Hij schakelde Lodewijk Dros in, medewerker van dagblad Trouw, die vervolgens in die krant schreef over de vondst. Maar Dros, eveneens oud-Texelaar, schakelde op zijn beurt ook meteen de Texelse Courant in. "Dit is toch groot nieuws, echt een sensationele ontdekking van Martin!"
Vlaming ontdekte de 'Hommeltjes' in een boek van dominee Magirus, die in de zeventiende eeuw in De Koog werkzaam was. 'De wonderlyke historie der mensche eeters', heet dat boek, een titel die op zichzelf al tot de verbeelding spreekt.
"Magirus kende ik ook wel", vertelt Dros in gesprek met de Texelse Courant. "Die ging tekeer tegen roomse feesten, als gereformeerde dominee. Een erg leuke bron voor de feesten van die tijd. Maar dit boek van hem, nee, dat kende ik nog niet, tot Martin me erop wees."
Magirus kwam uit Hoorn, hij was dus een overkanter, maar hij werkte toch lang genoeg op Texel om als kenner van de lokale gebruiken te gelden. Dros heeft wat dat betreft dus wel vertrouwen in de Koger dominee. "In het boek over 'menscheeeters' gaat hij in op het geloof in kleine mensjes, kaboutermannetjes. Dan noemt hij dus ook die Hommeltjes. Met een H!"
"Doch om te swijgen van de Hommeltjes, kleyne menschjes van gedaante, die die van Texel oyt droomden in de holen der aarde te woonen", schreef Magirus in 1696. Vooral die ouderdom maakt de bron bijzonder. Magirus is hiermee met afstand de oudste bron voor het bestaan van Sommeltjes – maar dan als Hommeltjes.
"Het moeten dan wel ooit Hommeltjes zijn geweest", overweegt Dros. "Dat verandert de geschiedenis natuurlijk. Als Hommeltjes de oudste vorm is, dan verandert ook de etymologie. Martin Vlaming liet me weten dat hij aan 'homunculus' dacht. Latijn voor klein mannetje. We hoeven niet meer naar een etymologie voor Sommel- te zoeken, de oudste vorm telt."

Hommeltjes, kleyne menschjes van gedaante, die die van Texel oyt droomden...

Van Cuyck

Vóór deze ontdekking was de oudste vermelding van de Texelse aardmannetjes wel degelijk met een S. De Haagse schilder Pieter van Cuyck, die Texel in de achttiende eeuw meermaals bezocht, schreef uitvoerig over het bergje bij De Waal waarin bijzondere schatten waren gevonden, daar kennelijk verzameld door... Sommeltjes. Want zo noemt Van Cuyck ze.
"Dat is wel bijna een eeuw later dan Magirus", relativeert Dros. "En vervolgens zie je dat alle andere bronnen weer naar Pieter van Cuyck verwijzen. Dus die S, die kan best van hém komen. Iedereen pikte hem na."
Alle andere Texelse verhalen over Sommeltjes zijn recenter, veel recenter. Van Cuyck heeft er een grote invloed op gehad, denkt Dros. Het is moeilijk om nog uit te maken in hoeverre die verhalen echt van de Texelaars zelf komen. Misschien is die schilder uit Den Haag juist wel de aanstichter van die latere verhalen die op Texel de ronde zijn gaan doen.
Het zou de Hommeltjes die Vlaming ontdekte wel een stuk extra authenticiteit geven: ze zijn een eeuw ouder en de ándere bron was ook iemand die van buiten kwam. Magirus werkte 44 jaar op Texel, de schilder kwam er alleen af en toe op schildervakantie.
"Al moet ik zeggen dat zijn brieven over Texel wel een mooie bron blijven", geeft Dros toe, die de verhalen van Pieter van Cuyck eerder dankbaar gebruikte voor zijn onderzoek naar de eetcultuur op de Waddeneilanden. In zijn brieven is de Haagse schilder namelijk erg enthousiast over de grote maaltijden die hij op Texel geniet. Hoe anders was dat tijdens zijn bezoek aan Wieringen, toen hij met moeite aan een ei kon komen.

Wieringen

En zo is Wieringen meteen maar genoemd. Dat voormalige eiland is belangrijk als het om Sommetjes gaat. Want helemaal uniek Texels zijn de Hommeltjes dan wel Sommeltjes niet. Ook op Wieringen bestaat er een geloof in aardmannetjes en die heten daar 'Sammelkes'. Met een S. Ze zouden in de Sammelkeskuul bij Oosterland gewoond hebben. Ook op Wieringen zijn die verhalen intussen deel van de bescheiden toeristenindustrie op het vroegere eiland.
"Die Sammelkes, die ken ik van Jo Daan", zegt Dros daarover. De taalkundige Jo Daan (1910-2006) schreef in 1950 het boek 'Wieringer land en leven in de taal', waarin ze vooral ingaat op het dialect van Wieringen, dat veel gemeen heeft met het Tessels. Maar ook het volksgeloof in de Sammelkes en hun Sammelkeskuul komt aan de orde en daarmee is er dus een extra bron, onafhankelijk van al die Texelse bronnen die op de verhalen van Van Cuyck teruggaan.
"Maar ik vind 1950 wel aan de late kant", overweegt Dros. "Die Sammelkes, voor hetzelfde geld is daar op Oosterland een keer een Texelaar komen wonen die er een draai aan gegeven heeft." Dan zouden ook die Wieringer Sammelkes terug kunnen gaan op Pieter van Cuyck en dus niets extra bewijzen.
Maar naspeuring, ook van de Texelse Courant, levert toch oudere bronnen op voor de verhalen op Wieringen. De Alkmaarse archivaris Cornelis Willem Bruinvis (1829-1922) maakte in 1853 melding van 'Sammeltjes' op Wieringen. Hij geeft ook de alternatieve vorm Sommeltjes.
Daarmee is het woord Sommeltjes, in precies die vorm, dus ook voor Wieringen hard te maken. Er is zelfs een nog oudere bron, de 'Geldersche Volksalmanak' uit 1844, waarin historicus Otto Gerhard Heldring de Sommeltjes van Wieringen beschrijft. Interessant is dat Bruinvis de almanak van Heldring wel noemt, maar aangeeft die nog niet gelezen te hebben. Wat de Alkmaarse archivaris zegt heeft hij zelf van Wieringers gehoord.
De Wieringse verhalen zijn belangrijk, omdat ze als het ware de Texelse verhalen bevestigen. Want wat op Wieringen verteld werd, en beschreven, gaat niet op Pieter van Cuyck terug. De 'Sammelkes' moeten wel een eigen traditie zijn, verwant aan de Texelse, zoals er wel meer verwantschap bestaat tussen Wieringen en Texel.

"Hommeltjes? Dot hèw ik nag nooit hoord!"

Zetduivel

De vondst van Martin Vlaming is deze week ook voorgelegd aan de dialectgroep van de Historische Vereniging Texel. Daar hielden de dialectsprekers toch liever aan hun vertrouwde Sommeltjes vast. "Hommeltjes, dat hèw ik nag nooit hoord hoor."
Nu is 1696 ook wel erg lang geleden, maar de betrokkenen van de werkgroep wezen wel op de veelheid aan verhalen die recenter op Texel rondgingen. Die hoeven toch niet alleen van Pieter van Cuyck te komen. Zeventiende-eeuwse boeken werden nog op de ouderwetse manier gedrukt, waarbij in de drukkerij met de hand letters werden 'gezet'. Het kwam dan wel eens voor dat de zetter de tekst die als voorbeeld diende anders interpreteerde, of 'verbeterde'. Zoiets zou hier ook kunnen zijn gebeurd, opperden de aanwezigen van de werkgroep dialect. Zo konden Sommeltjes dan Hommeltjes worden.
Zo'n fout van de zetter kwam vaker voor. Er wordt dan wel van de 'Zetduivel' gesproken.

Sommeltjespad

"Dat Sommeltjespad, daar hoeven ze natuurlijk geen Hommeltjespad van te maken", geeft ook Dros toe. De geschiedenis heeft zijn loop genomen, nú zijn het hoe dan ook Sommeltjes, die kleine mensjes in het bos. Maar of het ooit Hommeltjes zijn geweest, dat is kwestie van interpretatie.
"Het is ook een mooi verhaal voor het heden", geeft Dros nog mee. "In een tijd waarin we ons grote zorgen maken over de wereldpolitiek, is het toch welkom dat we ons nog eens verbazen over iets kleins, iets van ons eiland. Deze vondst brengt ons terug bij de Sommeltjes, of Hommeltjes. Dat vind ik mooi."
De ontdekking van Martin Vlaming heeft wel nog een andere consequentie. De bekende verhalen over de Sommeltjes hadden vaak betrekking op De Waal, waar het betoverde bergje zou hebben gelegen, waar de Sommeltjes in woonden. Met het boek van Magirus, die toch dominee in De Koog was, is de geschiedenis van de Sommeltjes, of Hommeltjes, ook naar dat dorp gebracht. En dat maakt de ligging van het bekende Sommeltjespad, in het bos dichtbij De Koog, toch een stuk toepasselijker.

Marcel Plaatsman

Lodewijk Dros

Foto: Gerard Timmerman

Er staat een beeld van ze in De Waal. Door de duinen en het bos leidt een geheimzinnig pad dat hun naam draagt. Maar hoe luidt hun naam nu werkelijk? Historicus Martin Vlaming deed een bijzondere ontdekking.